

Recreatie Actueel. Een prijsvraag over culturele planologie

Jurering 17 juni 2005

Op zoek naar de opdracht en de wijze waarop daar antwoord op gegeven kan worden.

De prijsvraag Recreatie Actueel spitst zich toe op de 'cultuur van de recreatie' en stelt als belangrijkste vraag 'op welke wijze de actuele cultuur van de recreatie richting kan geven aan de herinrichting van Geestmerambacht'. De prijsvraag vraagt niet in eerste instantie om een reeds uitgewerkte visie op de actuele recreatie en hoe daarmee het gebied kan worden heringericht. De belangrijkste inzet van culturele planologie is de vraag hoe je tot een dergelijke visie komt. De vraag luidt aldus: ontwerp een plan van aanpak voor een project dat actuele fenomenen van de cultuur van recreatie zichtbaar maakt én deze fenomenen vervolgens een rol laat spelen bij de herinrichting van recreatiegebied Geestmerambacht.

Durk de Vries (ontwerper Geestmerambacht), Lilian Roosenboom (kunstenaar), Ernst van der Kleij (provincie Noord-Holland) en Hans Venhuizen (conceptmanager, Bureau Venhuizen) beoordelen op 17 juni 2005 de inzendingen op de prijsvraag Recreatie Actueel. Q.S. Serafijn moest wegens ziekte helaas verstek laten gaan.

Van de vijftien aanmelders, hebben er acht een plan ingezonden. Een lage score, waarvoor verschillende oorzaken aan te wijzen zijn. De prijsvraag heeft kort gelopen, om precies te zijn een maand en dat is een korte termijn voor het bekendmaken ervan, maar ook voor het maken van een voorstel. Ook de opgave die vraagt om een benadering vanuit de culturele planologie is geen alledaagse. Kunstenaars en ontwerpers denken vaker aan het ontwerp van de ruimte en minder snel aan het ontwerp van processen waarin voorwaarden ontstaan voor dat ontwerp van de ruimte. Er zijn ook nog geen opleidingen voor de rol die de cultureel planoloog speelt. Bovendien zijn de voorwaarden en eisen aan de inzending zeer precies gesteld wat de inzender minder vrij maakt.

Over de wenselijkheid van een opleiding in de culturele planologie verschilt de jury van mening. Daarmee zou je een werkwijze institutionaliseren die het juist moet hebben van onverwachte wendingen en de mazen in het net. Anderzijds kan een opleiding de cultureel planoloog wel een manifestere positie geven in het ruimtelijk orderingsveld, waar deze nu vaak een bijrol speelt.

Dat het begrip culturele planologie verre van vastomlijnd is, blijkt ook bij het bespreken van de voorstellen. Gaat het alleen over bottom-up en het betrekken van bewoners of spelen kwaliteiten van het landschap ook een rol? Wat is het verschil met gewone inspraak? En wat als je met een vogelaar het gebied in gaat, struinend en zoekend naar bijzondere vogels, is dat dan culturele planologie? Gaat het over het stellen van de waarom-vraag of de hoe-vraag? Wat komt eerst, de vraag of het antwoord? En mag het eindresultaat al omschreven zijn of wordt dat door het proces veroorzaakt?

Gaandeweg het gesprek ontstaat een aantal belangrijke voorwaarden voor een cultureel planologieproces. De eerste voorwaarde gaat over het verschil tussen het antwoord (ontwerp) en de vraag (opdracht). In een cultureel planologie proces worden de mogelijkheden van de vraag verkend en ligt het antwoord daarop niet van te voren vast. Het antwoord moet door de opzet van het proces ontstaan. Daarnaast is het bevragen van bewoners een belangrijke onderdeel. De bottom-up benadering komt in plaats van de top-down ingestoken processen waarbij van bovenaf wordt bepaald wat bewoners of gebruikers moeten vinden van een plek. Het is ook belangrijk het verschil met inspraakprocedures te maken. Bij klassieke gevallen van inspraak geven bewoners commentaar op of denken ze mee over een gebiedsvisie, streekplan, woonwijk etc. Bewoners hebben wel inbreng, maar dat het een gebiedsvisie, streekplan of woonwijk gaat worden staat al vast. Bij culturele planologieprocessen staat dit einddoel niet vast, maar wordt bepaald door de uitkomsten van het proces, waarin het betrekken van bewoners een onderdeel is. Als blijkt dat bewoners noch het landschap aanleiding geven om veranderingen aan te brengen, gebeurt het niet. Zo verloopt idealiter een cultureel planologieproces. Deze voorwaarden zijn een aanscherping van de beoordelingscriteria, waarop de inzendingen zijn getoetst:

- de wijze waarop de inzending ingaat op de vraag naar een plan van aanpak voor het vaststellen van actuele fenomenen van de cultuur van recreatie die de herinrichting van het recreatiegebied Geestmerambacht aan kunnen sturen
- de wijze waarop de inzending gestalte weet te geven aan de gevraagde projectidentiteit

- de mate waarin het voorstel uitblinkt in het vertalen van vastgestelde recreatiebehoeften in regels voor toekomstige herinrichting
- de mate waarin het voorstel blijk geeft van inzicht in de werkwijze van culturele planologie
- de mate waarin uit het voorstel een visie spreekt op culturele planologie als methode
- de wijze waarop het voorstel omgaat met de complexiteit van ruimtelijke ordeningsprocessen

Jurering

Met bovenstaande als leidraad volgt de beoordeling van de inzendingen. De inzendingen zijn stuk voor stuk besproken, waarna de juryleden met een nee of ja kunnen aangeven of ze het project vinden voldoen aan de criteria. Nadat alle inzendingen besproken zijn, wordt de score opgemaakt en wordt beslist welk voorstellen gepresenteerd worden tijdens het symposium Plannen met verbeelding dat op 22 juni 2005 plaatsvindt.

AFVAL gEEN KUNST

Wij willen van het Geestmerambacht een blikvanger maken door recycling van afval uit het verleden met methoden uit het heden en met oog voor de toekomst. Door middel van kunst willen wij een bewustwordingsproces op gang brengen, waardoor mensen minder laconiek met afval omgaan.

De makers van het voorstel hebben zich gericht op het ontwerpen van een product in plaats van een proces. Daarbij lijkt hun voorstel eerder voort te komen uit een persoonlijke interesse en niet afgeleid te zijn uit het gebruik of de kwaliteiten van Geestmerambacht. Met andere woorden, ze hebben antwoord gegeven op een zelf geformuleerde vraag en dat antwoord vindt de jury eerder illustratief en belerend dan bewustmakend. De jury onderschrijft de actualiteit van het thema afvalverwerking, maar stelt vast dat het binnen de context van de Geestmerambacht opgave geen hoofdzaak is.

Saljoetsilo

Ik bouw de boerensilo om tot raket en ga op reis, verder dan deze wereld. Op zoek naar nieuwe mogelijkheden om te wonen, werken en recreëren. De Saljoetsilo, genoemd naar de eerste Russische raket in het heelal, kijkt terug in de tijd maar heeft tegelijkertijd zijn blik gericht in de toekomst.

Een sympathiek voorstel vinden alle juryleden. Door de boerensilo te hergebruiken, houdt de maker de herinnering aan deze verdwijnende bedrijfsonderdelen in leven. Het laat zien dat agrarische bedrijfsvoering niet alleen gaat over mooie groene weiden met grazende koeien. De inzending doet helaas niets met de opgave. De graansilo is een typisch onderdeel van de varkenshouderij van Noord-Brabant, niet zegt niets over Geestmerambacht. Daar hadden beter de meer gebiedseigen schuif of kol bij gepast. Een ander punt van kritiek is dat de astronaut het gebied verlaat op zoek naar mogelijkheden elders, in plaats van op zoek te gaan naar kansen op deze plek. Als metafoor voor het afstand nemen om te kunnen reflecteren op wat er gebeurt, kan de jury de Saljoetsilo echter wel waarderen. Deze zou heel goed ingezet kunnen worden als onderdeel van een proces. Om bewoners te bevrijden uit hun eigen context en ze gevoelig te maken voor de kwaliteiten van hun omgeving en de veranderingen die daar plaats vinden. Jammer genoeg heeft de inzender deze potentie niet gezien of benut.

GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA!

Gamba! organiseert recreatieve projecten voor kinderen en volwassenen en speelt in op actuele recreatiebehoeften. Via de Gambawebsite leveren Gamba! én bezoekers ideeën voor projecten. Succesvolle projecten kunnen een blijvende invloed krijgen op de sfeer, het gebruik en de inrichting van het gebied.

Dit project oogst veel bijval van de jury. Het project wekt, vanwege de naamgeving, de indruk een al bestaand initiatief te zijn, maar dit blijkt niet het geval te zijn. De samentrekking van Geest en Ambacht tot GAMBA is wat opportunistisch, maar werkt goed. Het begrip GAMBA! straalt activiteit uit en krijgt steeds meer betekenis. De projectidentiteit is sterk uitgewerkt en er is goed nagedacht over procesinrichting. Er is duidelijk gekozen voor een gefaseerd proces dat zich op diverse schaalniveaus voltrekt. Hierbij worden activiteiten opgestart, bij succes steeds verder uitgebouwd om ten slotte in de ruimtelijke inrichting verankerd te kunnen worden. Anders dreigt dit project te eindigen met een bouwboard en een website. Het is super bottom-up en geeft een bijzondere meerwaarde aan het ruimtelijk planproces. Een punt van zorg is hoe de verbinding met het ruimtelijk ontwerp uiteindelijk gemaakt wordt en wanneer dat gebeurt. En misschien is de uitwerking hier en daar wat standaard. Maar dat neemt niet weg dat deze inzender de opgave goed begrepen heeft en er met zijn of haar enthousiasme een eigen draai aan gegeven heeft.

Essential Natures

Het Essential Natures concept realiseert een twintigtal plekken waar natuur in geconcentreerde vorm beleefd wordt. Door het contrast van natuur met haar pure vorm wordt de beleving intenser, zijn verschillende natuur- en recreatie belevingen mogelijk en krijgt het recreatiegebied identiteit.

Eén vlinder is geen vlinder, lijkt het motto van deze inzender. Het ene jurylid vat het samen als turborecreatie: het sublimeren van recreatie-ervaringen voor mensen met weinig tijd. Bij een ander roept het echo's op van sovjetplanning in de zin van een top-down projectie op de ervaring van het volk. Alsof de bezoeker gezien wordt als slachtoffer van zijn eigen ongevoeligheid en daar iets aan gedaan moet worden. Essential natures past wonderwel binnen het concept dat voor Geestmerambacht is ontworpen: een heldere structuur dat het gebied in het geheugen van de gebruiker wil griffen. Het proces in de tijd is echter geheel afwezig en de nadruk ligt erg op het ontwerp. De uitwerking is al ingevuld en volgt niet uit de ervaring van gebruikers. Als het voorstel als ironisch commentaar is bedoeld op onze consumptiemaatschappij zou dat interessant zijn. Dit blijkt echter onvoldoende uit de tekst. Uit dergelijke sterke opvattingen over recreatie zou goed een sterk ontwerp kunnen ontstaan. Binnen een proces zouden dergelijke opvattingen als provocatie voorgelegd kunnen worden aan gebruikers, waarna hun antwoord leidend wordt in het definitieve ontwerp. Een dergelijke provocerende aanpak is een welkome variant op de standaard inspraakprocedures, waarbij bijna al bij voorbaat de extremen uit plannen gepoetst worden omdat gebruikers vaak kiezen voor archaische en 'natuurlijke' elementen in het landschap.

Geestmerambachter tuineilanden

Het verspreid door het gebied inrichten van terreinen die gekoppeld worden door een langzaam verkeer route. Deze eilandjes bestaan uit zo'n vijftig tuinen binnen een gesloten buitenzijde die een publieke functie krijgt door één verkoopstalletje per tuin van waaruit producten mogen worden verkocht.

Dit idee is goed inpasbaar in Geestmerambacht. Het past ook binnen de gedachte om bewoners meer te betrekken bij de beheersing en het gebruik van openbare ruimte. Hoewel dit niet uit de begeleidende tekst opgemaakt kan worden, grijpt het plan terug op de kleinschalige landschapskenmerken van het gebied voor de ruilverkaveling en een verleden waarin voor de eigen deur gehandeld werd. De opsteller van dit voorstel is duidelijk met het gebied vertrouwd en belicht ook de minder fraaie kanten van het gebied. Het hele volkstuinte idee en met name tuineiland De Volharding roept bij een jurylid zelfs warme SDAP-herinneringen op. Een kritiek is dat het meer een antwoord is, dan een vraag, maar dat antwoord wordt wel ingezet om een proces op gang te brengen. De vraag is wat er gebeurt wanneer uit het proces blijkt dat dit niet de manier is. Is de vorm dan zo flexibel dat die weer kan veranderen? Een andere vraag is of het wel spannend genoeg is. Daar wordt tegenin gebracht dat volkstuinten enorm hip zijn onder kunstenaars en ontwerpers, dus kennelijk is 'spannend' niet het enige dat telt.

Meegemaakt Land

Billboards met flarden uit en beelden van lopende gesprekken bewoners zijn het meest in het oog springende onderdeel van Meegemaakt Land. Ze verhalen over de kleinschalige beleving van een toegevoegde landschapsstructuur, die Geestmerambacht een actuele plaats geeft tussen polders en geestgronden.

In de reactie van de jury zijn twee uiterste reacties op deze inzending waarneembaar. Aan de ene kant waardeert een jurylid het bottom-up karakter van het plan: dat je met gebruikers het gebied in gaat en hun verhalen verbeeldt op billboards. Dit is culturele planologie in de meest zuivere vorm, aldus dit jurylid. Daartegenin komt de kritiek dat de ontwerper van dit plan zijn ontwerpvisie voor het landschap tracht te legitimeren met bevestigende ervaringen van mensen uit het gebied, die terugkomen op een weliswaar directe, maar ook erg platte, manier van de billboards. Het probleem volgens dit jurylid is dat de vertaling op voorhand al vaststaat, namelijk in een ontwerpvisie op het gebied en in de billboards. Het voorstel gaat heel gericht op zoek naar antwoorden op ontwerp vragen. De vraag is wat er gebeurt met elementen uit de verhalen die deze ontwerpvisie niet steunen. Een andere vraag is wat dit plan toevoegt aan het recreatiegebied. Het is op zich best interessant om verhalen te horen die kunnen dienen als een soort verruiming van inspraak, maar wat doe je er vervolgens mee?

Verstrooiing

Belangrijk aspect van cultuur is de wijze waarop een samenleving overledenen de laatste eer bewijst. Verstrooiing van as op een eiland in een waterplas komt tegemoet aan een groeiende behoefte in een veranderende traditie. De geschiktheid van het Geestmerambacht ligt in naam en locatie besloten.

Het getuigt van een grote dosis lef, vindt de jury, om in een recreatiegebied een asverstrooiingsgebied voor te stellen. Het is bovendien een geldig en actueel thema. Maar net als bij AFVAL gEEN AFVAL waar dit voorstel een toevallige link mee heeft (ashes to ashes, dust to dust) lijken de makers eerder gedreven door een eigen idee, dan door een breed gevoelde en gepeilde behoefte onder gebruikers van het recreatiegebied. Die gebruikers worden dan ook alleen strategisch als lobby voor de tot standkoming van het ontwerp ingezet. Er zijn 20 bewoners nodig om een voorstel in te kunnen dienen, dus wordt naar 20 bewoners gezocht die het plan ondersteunen. De betrokkenheid van bewoners staat alleen realisatie toe of mislukking, maar geen ontwikkeling van het plan. Bovendien staat het einddoel al vast, er is zelfs al een ontwerp. Er is geen enkele link naar het gebied (waar religie een grote plaats heeft) en naar actuele en toekomstige recreatiebehoeften, of de inzenders moeten een nieuwe trend voorzien in de uitvaartindustrie.

Seizoensrecreatie is een kunst

Geef recreatieve identiteit de tijd. Vraag kunstenaars om toeristische projecten mee te ontwikkelen, die verleden en heden van het landschap zichtbaar maken. Door tien jaar lang elk seizoen een project te laten ontwikkelen ontstaat een overzicht van de recreatieve identiteit van Geestmerambacht.

De factor tijd die door deze inzender wordt ingebracht wordt door de jury gewaardeerd. Het stopt niet na een jaar, maar er is ontwikkeling voorzien, een ontwikkeling die tevens identiteit kan veroorzaken. In plaats van alles nu te bedenken, gebeurt dat in een proces van tien jaar. Het voorstel geeft daarmee rekenschap van het feit dat recreatie net als cultuur een dynamisch begrip is. Het ontbreekt in het voorstel echter aan een duidelijke visie op hoe de recreatieve projecten verbonden worden met de ruimtelijke inrichting. Door de nadruk op beeldende kunst en ontwerpers bestaat volgens de jury het risico dat het plan tot louter kunstobjecten in openbare ruimte leidt. Ieder jaar een nieuwe openlucht tentoonstelling van kunst is binnen deze context niet gewenst. Ondanks het feit dat de projectidentiteit niet erg uitgesproken is, is het plan wel heel overzichtelijk en zou het goed kunnen functioneren als raamwerk voor verschillende activiteiten.

Score

Na het optellen van het aantal ja en nee stemmen komen twee projecten in aanmerking voor een nominatie om de eerste prijs te winnen: GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA! GAMBA! (4 punten) en Geestmerambachter tuineilanden (3 punten). De inzenders van deze projecten worden gevraagd hun voorstel te presenteren tijdens het symposium waarbij de stemmen van het publiek en de jury uiteindelijk bepalen wie de eerste prijs krijgt. De inzenders van Meegemaakt Land (1 punt) en Recreatie is een kunst (1 punt) worden gevraagd hun voorstel te presenteren om te strijden voor één eervolle vermelding.

Publiekspresentatie

Op 22 juni presenteren Twan Jütte (Meegemaakt Land), Fulco Treffers (Recreatie is een kunst), Ginette Blom (GAMBA!) en Ben Raaijman (Geestmerambachter tuineilanden) hun voorstel aan het publiek en de jury. Die is voor deze gelegenheid uitgebreid met drie extra juryleden: Jeroen Boomgaard, Lucas Verweij en Ida van der Lee.

Na elke presentatie is er ruimte voor een vraag van het publiek en de jury. De vragen van de jury zijn de volgende:

- Meegemaakt Land: wat doe je met de verhalen van de burgers die niet in je ruimtelijk ontwerp passen?
- Recreatie is een kunst: hoe voorkom je dat het een jaarlijks terugkerende tentoonstelling wordt van actuele ontwikkelingen rond kunst in openbare ruimte?
- GAMBA!: hoe verbind je de ingebrachte persoonlijke initiatieven uiteindelijk met ontwerpen ruimtelijke inrichtingsvoorstellen?
- Geestmerambachter tuineilanden: wat doe je als in het proces van realisatie blijkt dat de oplossing van tuineilanden niet de beste is?

Alle aanwezigen hebben een formulier gekregen waarop ze een ja of een nee kunnen omcirkelen. Als een voorstel meer ja stemmen krijgt dan nee stemmen, verdient het een extra punt die wordt opgeteld bij de score van de jury op 17 juni. Er is zowel een punt van de jury als van het publiek te verdienen. In geval van ex aequo beslist de jury.

Prijswinnaars

Eervolle vermelding

De voorstellen Meegemaakt Land en Seizoensrecreatie is een kunst krijgen zowel van de jury als het publiek meer nee-stemmen dan ja, wat betekent dat zij er beide geen punt bij krijgen en op 1 blijven staan. Op basis van het aantal ja stemmen beslist de jury de Eervolle vermelding toe te kennen aan Seizoensrecreatie is een kunst van Fulco Treffers.

Eerste prijs

De jury waardeert de voorstellen GAMBA! en Geestmerambachter tuineilanden allebei met meer ja dan nee-stemmen, wat betekent dat de projecten er beide een extra punt bij krijgen. De publieksstemmen moeten dus het verschil maken. De tuineilanden blijken veruit favoriet bij het publiek en verwerven met 104 ja tegen 39 nee met gemak een extra punt. Het plan komt daarmee op 5 punten totaal. Maar net als bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen het niet altijd degene is met de absoluut meeste stemmen die president wordt, blijkt dat hier ook het geval. GAMBA! scoort namelijk 68 neestemmen, maar door de 78 ja stemmers krijgt ook dit plan een extra punt. Daarmee is Ginette Blom de winnaar van deze prijsvraag.